

MIANNA MESKUS

Hankala ismi

Ian Hacking, *Mitä sosiaalinen konstruktioismi on?* (The Social Construction of What, 1999). Suom. Inkeri Koskinen. Vastapaino, Tampere 2009. 351 s.

Tehdään lähtökohdat selväksi heti alkuun. Olen sosiologi, jonka tutkimustyössä tärkeitä suunnannäyttäjiä ovat olleet Foucault, Latour ja vähäisemmässä määrin myös Hacking. Olen lukenut aikoinaan filosofiaa sivuaineena. Kiinnostukseni on kallistunut selkeästi enemmän mannermaiseen kuin analyttiseen filosofiaan. Logiikkakurssista selvisin lähinnä innostuneiden opettajien ansiosta. Hackingin kirjan suomentaminen kymmenen vuotta alkuperäisteoksen jälkeen puolustaa paikkaansa kotimaisella tiedekentällä. Suomalaisen biotieteellisen ja erityisesti molekyylibiologisen tutkimuksen vaikutusvalta on kasvanut: tämä asettaa haasteita myös yhteiskuntatieteille ja tieteidenväliselle rajankäynnille. Viime vuosina käydyt keskustelut sosiobiologian ja evoluutiopsykologian mahdollisuuksista uudistaa yhteiskuntatieteellisiä selitysmalleja nivoutuvat monin tavoin konstruktioismia koskeviin kiistoihin. Hackingin polveileviin analyyseihin tutustuu mielellään suomeksi.

Sokalista tsekkauslistaan

Ajankohtaisen teoksen pohjana ovat Hackingin 90-luvulla pitämät luennot, konferenssi- ja seminaariesitelmät lukuisissa yliopistoissa ympäri maailmaa sekä tiedelehdissä ja kokoomateoksissa julkaistut artikkelit. Teos

kommentoii sosiaalisesti konstruktioismiksi itsensä nimittävien tutkimusten huimaa lisääntymistä 80- ja 90-luvuilla. Se on myös kannanotto 90-luvun ”tiedesotiin” luonnontieteilijöiden ja yhteiskuntatieteilijöiden välillä. Niissä tieteellisen realismin puolustajat (erityisesti fyysikot) kiistelivät konstruktioismin kannattajien (etenkin kulttuurintutkijoiden ja sosiologien) kanssa perustavista ja Hackingin mukaan ikivanhoista filosofisista kysymyksistä. Kiistan huipukohta oli yhdysvaltalaisen fyysikon Alan Sokalin huijaus. Kirjallisuuden ja kulttuurintutkimuksen lehti *Social Text* julkaisi 1996 Sokalin laatiman oppineen pastišsin sosiaalisesta konstruktioismista. Sokal tunnusti jäynänsä toisessa akateemiselle yleisölle suunnatussa julkaisussa, *Lingua Francassa*.

Mitä tämä petkus kertoi tieteellisen maailmankuvan muutoksista? Miksi konstruktioismi on innostanut niin monia? Mitä hankaluuksia lähestymistapaan liittyy? Näihin kysymyksiin ja niiden lukuisiin johdannaisiin Hacking koettaa teoksessaan vastata. Kirjan perustavin ongelma on, voidaanko – tai pitäisikö edes – tieteellisen realismin ja sosiaalisen konstruktioismin välistä ammottavaa kuilua jollain keinoin kaventaa.

Teos jakautuu kahdeksaan lukuun. Kahdessa ensimmäisessä Hacking esittelee metodinsa. Koska ”sosiaalisesta konstruktioismista” on sen räjähdyksmäisesti kasvaneen käytön joh-

dosta tullut epämääräinen, kulunut ja tehoton ilmaus, on kiinnitettävä aiempaa tarkempaa huomiota siihen, mihin sillä viitataan. On tutkittava, minkälaisien asioiden sanotaan eri tutkimuksissa olevan sosiaalisesti rakentuneita. Pitää tarkoin analysoida, käsitelläänkö niissä tutkimuskohteen konkreettista historiallista rakentumista vai nojataan vain (ylimieli-

sesti) oletukseen siitä. Hackingin esittämät luonnehdinnat konstruktioismin lähestymistavan vapauttavasta vaikutuksesta rodun, sukupuolen, minuuden ja totuuden kaltaisten essentialisoitujen asioiden käsittelyyn avaavat kirjan nasevasti. Yleissivistävä lähtölaukaus on myös erittely konstruktioismin paikasta filosofian historiassa. Hackingin mukaan (sosiaali)konstruktioismi on vain yksi ”Kantin suuren suvun” haaroista. Näiden lisäksi teoksen alkuosassa (3. luku) käsitellään kolmea luonnontieteilijöitä ja sosiaalkonstruktioisteja toisistaan erottavaa kiistakohtaa. Ne ovat tieteen kontingenttius, nominalismi ja tieteen vakautta selittävät tekijät. Hacking tarjoaa lukijalle ”tarkistuslistan”, jonka perusteella voi määritellä asenteensa konstruktioismin pisteyttämällä suhtautumiseensa näihin kolmeen kiistaan.

Teoksen loppuosan luvuissa konstruktioismia käsitellään keskenään hyvin erilaisten empiiristen ilmiöiden kautta. Niitä ovat mielisairaus, lasten kaltoinkohtelu, ase-

tutkimus ja dolomiitin muodostuminen. Analyysistä keskeisin on mielestäni mielisairautta käsittelevä luku, koska siinä Hacking esittää 'vuorovaikutteisia luokkia' ja 'välinpitämättömiä' tai 'luonnollisia luokkia' koskevan jaottelunsa, joka on paljon siteerattu käsitteellinen lanseeraus. Se on yksi Hackingin tärkeimmistä yrityksistä määrittellä perustavanlaatuisia eroa ihmis- ja luonnontieteellisen tutkimuksen välillä.

Tietoisuuden ylipaino

Hackingin ajattelun arvokas anti liittyy sosiologin näkökulmasta juuri hänen kirjoituksiinsa ihmistieteellisistä luokituksista, luokitusten kohteena olevista ihmisistä sekä näiden välisistä "kehävaikutuksista" – vuorovaikutuksesta. Kontrastiksi tämänkaltaisille luokituksille Hacking on ottanut käyttöön välinpitämättömän luokan termin. Esimerkiksi luokittelu "kvarkki" on hänen mukaansa välinpitämätön siinä mielessä, että kvarkin kutsumisella kvarkiksi ei ole sille itselleen mitään väliä.

Hackingin erottelu nojaa tietoisuusfilosofiaan. Kvarkit eivät opi, että ne ovat tiettyyn luokkaan kuuluvia olioita ja muuta käytöstään sen mukaisesti. Ihmiset sen sijaan muuttavat toimintaansa ja itseymmärrystään, kun he tiedostavat itseensä kohdistuvia luokituksia. Näin Hacking sitoo ihmistieteiden ja luonnontieteiden välisen eron tutkimuskohteen toimintaan, tiedostuskykyyn, toimijuuteen ja itsetietoisuuteen. Hän kirjoittaa: "En aio käsitellä aihetta tässä laajemmin, mutta väitän kuitenkin, että perusero perinteisten luonnontieteiden ja yhteiskuntatieteiden välillä on siinä, että luonnontieteissä käytetyt luokittelut ovat välinpitämättömiä luokkia, kun taas yhteiskuntatieteissä käytetyt ovat enimmäkseen vuorovaikutteisia luokkia. Luonnontieteen kohteet ovat liikkumattomia. Kehävaikutusten vuoksi yhteiskuntatieteiden kohteet ovat liikkeessä." (153–154)

Hackingin käsitteellistyksissä – luokituksissa – on perustavanlaatuisia ongelmia, jotka tulevat tässä esseemäisessä teoksessa hyvin esiin.

Ensinnäkin Hacking korostaa objektien (lapset, alkeishiukkaset) ja ideoiden (käsitukset, luokitukset) erottelun tärkeyttä. Hän kuitenkin sortuu itse epäselvyyteen objektien ja luokitusten erottelussaan. "Vuorovaikutteisella luokalla" viitataan tekstissä välillä luokituksiin, välillä taas objekteihin, joihin luokitukset viittaavat.

Tätäkin suurempi ongelma mielestäni on koko vuorovaikutteinen–välinpitämättömän-erottelu, erityisesti luonnontieteellistä toimintaa ruodittaessa. Oletus luonnontieteissä käytettyjen (välinpitämättömien tai luonnollisten) luokitusten suhteesta kohteeseensa on riittämätön, kun pohditaan esimerkiksi geeniiä. Onko DNA "liikkumaton kohde", kuten Hackingin voidaan ajatella väittävän? Se ei tiedosta, mutta se muuttuu manipuloituna. Muutos vaikuttaa takaisin luonnontieteellisiin luokituksiin. Kehävaikutusta ja muutosta tapahtuu, tosin ilman kohteen tiedostusta.

Hackingin jaottelu ei kiellä luonnontieteellisten luokittelujen kohteiden muutosta inhimillisen toiminnan seurauksena, mutta se vähättelee sitä radikaalisti. Hacking sitoutuu tieteenfilosofien tapaan puhua luonnollisista luokista, vaikka hän toisaalta haluaa myös kritisoida sitä ja ohjata ammattikuntansa kiinnostusta empiirisempiin selvityksiin. Tämä johtaa kummallisiin painoituksiin hänen ajattelussaan ja herättää paikoin enemmän kysymyksiä kuin antaa vastauksia.

Kirjan tarkoitus on kritisoida ja täsmentää sosiaalisen konstruktion ideaa ja selvittää konstruoituneisuus–realisuus-kiistaa. Mihin Hackingin luokittelu meidät johtaa? Antaako Hacking liian suuren painoarvon luokittelun kohteiden tietoisuudelle? Hän ei omien sanojensa mukaan pidä sosiaalikonstruktionistisesta kielenkäytöstä, mutta auttaako vuorovaikutteinen–välinpitämättömän-erottelu luonnontieteellisen tiedon ja toiminnan ymmärtämisessä? Hacking ei avaa samalla tavoin kriittisesti luonnontieteellistä tiedontuotantoa kuin ihmistieteellistä luokittelutoimintaa. Siten hänen keskeinen käsitteellinen jaottelunsa perustuu

epäsymmetriselle analyysille.

Tämä ei tietysti estä lukijaa nauttimasta Hackingin laajasta filosofisten kiistojen tuntemuksesta tai innostumasta hänen kipakasta ja varsin aiheellisesta sosiaalikonstruktionismin kritiikistään. Hänen kirjoitustyyliinsä on keskusteleva ja epämuodollinen, lukijan kanssa pohdiskeleva. Sujuva suomennos edesauttaa argumentaation paneutumista.

Jos kirjaan tarttuu toivoen saavansa Hackingiltä jonkinlaisen ratkaisun konstruoituneisuus–realisuus-kiistaan tai tiedesotien sovitteluun, tulee todennäköisesti pettymään. Yhtäältä sovittelu ei ole Hackingin tarkoituksaan. Tämän hän ilmaisee avoimesti monessa kohdin. Hän pikemminkin haluaa osoittaa, että konstruktionisti ja luonnontieteilijä eivät välttämättä tule koskaan kohtaamaan, koska kiistan juuret ulottuvat pitkälle länsimaisen filosofian ja tieteellisen ajattelun historiaan. Toisaalta hän kuitenkin esittää, että esimerkiksi psykopatologioiden tapauksissa olisi tehtävä tilaa sekä konstruktionistille että biologille, jotta kumpikin voisi työskennellä sekaantumatta liikaa toisen tutkimusohjelman positiivisiin puoliin. Hacking jopa toteaa, että "loppujen lopuksi jännite 'todellisen' ja 'konstruktion' välillä osoittautuu suhteellisen vähäpätöiseksi tekniseksi asiaksi" (172).

Ristiriitaista? Kyllä. Väitän, että ristiriitaisuuden jäljet johtavat juuri vuorovaikutteinen–välinpitämättömän- luokitteluun ja tietoisuusfilosofian kiinnikkeisiin. Hacking kyllä pohtii, mihin kyborgit ja nykyteknologia meidät vievät, mutta päättyy tulokseen, että "minun ei ole vielä välttämättä vastattava kysymyksiin, joita tästä uudesta posthumanismista nousee. Ne eivät ole tällä hetkellä kiireellisiä, sillä mihinkään näistä kysymyksistä ei sisälly riittävästi tietoisuutta, jotta meidän olisi syytä puhua vuorovaikutteisista luokista." (153) Tämän argumentin turvin Hacking voikin katsella maailman menoa huolettomammin kuin ne, joille tutkimuskohteiden tietoisuutta tärkeämpää on niiden todellinen, materiaallinen muutos.